

molestias, irrisiones & damna, in quæ facillè incidit qui iniurius est, & crudelis est in seruos suos, dum illi pertæsi iniuriæ sibi illatæ, fuga sibi ita cautè consulunt, vt qua via quæri debeant ignoretur, nec sit qui de eorum fuga rogari possit, aut qui rogatus fugientem seruum, sed iniquè tractatum, demonstrare velit. Pro; extollens discesserit; Græcis est ἀπάρας ἀποδράσθαι, hoc est, tollens se vel discedens aufugerit. Et quædam scripta non habent, extollens, sed tollens, vt subaudiat, se, non autem bona & facultates. Primo loco verbum, quæras, positum videtur pro, interrogas: secundo loco pro, inquiras.

CAPVT TRIGESIMVMQVARTVM.

1 Vana spes & mendacium viro insensato, & somnia extollunt imprudentes.

Rincipio huius capituli Sapiens insectatur vanitatem eorum qui rebus inanibus & falsis, vt somnijs, & aliarum significationum diuinationibus, nimis fidunt, docens non his attendere rebus, sed potius legi Dei, & prudentium hominum doctrinæ, cui solida inest veritas. Pro; vana spes & mendacium; est Græcis, κενὰ αἰ ἐλπίδις καὶ

ψευδῆς, hoc est, vanæ spes & mendaces, scilicet sunt. Pro, extollunt, est Græcis ἀναμειψούσιν, hoc est, alatos faciunt, vel volare faciunt: quo significatur quòd somnia imprudentes erigunt in vanas cogitationes atque spes, eosque sublimes efferunt. proinde bene vertit interpret, extollunt, & est sensus: Viro imprudenti est vana spes atque mendacium, hoc est, vir insipiens habet spem vanam atque mendacium, hoc est, talem spem quæ illi imponet, eumque fallet, atque frustrabitur. Nititur enim vanis & caducis huius mundi bonis, felicitatem sibi in illis promittens, deinde & credit atque confidit vanis rerum quarundam significationibus, quia etiam somnia, quæ sunt res vanissimæ, efferunt eos, faciuntque vt de seipsis magna concipiant, sibi que multa promittant. Nam ob ea aut se prudentes sanctosque iudicant qui digni sint reuelationibus diuinis, aut ex eis sibi felices euentus aliquos promittunt. Quàm autem hoc vanum sit, sequens explicat parabola:

2 Quasi qui apprehendit vmbra, & persequitur ventum: sic & qui attendit ad visa mendacia.

PRO, visa mendacia, est quemadmodum versu præcedenti ἐμπνύσις, hoc est, insomnijs, quæ noster vocat bene, visa mendacia, quia sunt figmenta apparentia in visione imaginaria. Hæc vt bene vmbrae & vento comparantur ob earum inanitatem, ita qui his attendit ita vt ea magnificat, & in eis spem suam collocet, rectè comparatur ei qui tentat & conatur manu comprehendere vmbra, aut persequitur ven-

tum, ut eum apprehendat & concludat, quia sicut iste res vanas sectatur, quæque sectantem fugiunt & fallunt, & ob id stultè in eis rebus operam suam impendit, ridiculumque se facit: ita & qui attendit insomnijs, sectatur quod vanissimum est, & vnde fallitur cum omnium irrisione.

3 Hoc secundum hoc visio somniorum, ante faciem hominis similitudo hominis.

Hic versus corruptè admodum à plerisque & distinguitur & legitur. Nam sic ferè legitur; Secundum hoc (vel secundum hæc) visio somniorum, ante faciem hominis similitudo alterius hominis. Et prior pars ferè iungitur præcedentibus, & à sequenti separatur. At legendum esse; hoc secundum hoc; patet ex Græcis, quæ habent ἡτο εἰς ἡτο, hoc secundum vel iuxta hoc; unde etiam patet hanc partem iungendam cum sequenti quæ eam explicat. Nec addendum est nomen, alterius, quod Græcis non est, & deletum erat in quibusdam scriptis, & additum genuinum sensum tollit, quem Græca declarant longè alium esse quàm à nostris intelligitur. habent enim ad verbum sic: Hoc iuxta hoc visio somniorum, è regione faciei similitudo faciei. Quo significatur, visionem quæ in somnis apparet esse, veluti cum hoc iuxta hoc ponitur, hoc est, cum ante faciem hominis ponitur similitudo ipsius in speculo vel in aqua. Pulcherrima ergo similitudine significatur, & quid sit visio somniorum, & quàm sit res vana cui fidendum non sit. Sicut enim relucens in speculo similitudo hominis, non est substantia aliqua distincta à re cui opponitur, sicut tamen pueris & stultis videtur, sed tantum est similitudo eius resultans ex speciebus in speculo collectis: ita quod in somnis ferè apparet, non est res aliqua solida & extra hominem subsistens, sed similitudo rerum, veluti in speculo homini opposita resultans ex speciebus hærentibus in phantasia, & in ea miro modo collectis. Proinde sicut stultum est & vanum magnificere vultum in speculo relucentem, ita quoque vanum est magnificere visiones in somnis apparentes, quando illæ naturali modo & ordine à phantasia inaniter confinguntur. Notandum autem Germanicam æditionem habere; ἡτο εἰς ἡτο; per genitium, hoc est, hoc è regione huius; quod melius respondet ei quod in secunda parte dicitur, ἡτίναντι προσώπου, è regione faciei. Alij tamen legunt sicut noster legit, τοῦτο κατὰ τοῦτο, hoc secundum hoc, & redit eòdem si præpositio, secundum, accipitur pro iuxta.

4 Ab immundo quid mundabitur? & à mendace quid verum dicetur?

PRo, à mendace, Græcè est ἀπὸ ψευδῆς, qui genitiuus etsi possit esse ab adiectiuo ψευδής, quod mendacem significat, sicut noster accepit, potest etiam esse à substantiuo ψευδής, quod mendacium & rem fallam significat. Atq; ea significatio huic loco magis conuenit. Ostendit enim
 supe-

superius somnia esse rem falsam & mendacium. Itaque iam docet à talibus nihil quod verum est expectandum esse, quia sicut ab immundo frustra queritur mundities: ita à falso frustra veritas expectatur. Per comparationem enim hæc sententia est accipienda, & per immudum non tantum homo immundus est accipiendus, sed omnis res immunda, vt sit neutrum, non masculinum. Quem sensum & nostra lectio habebit, si ablatiuus, mendace, accipiatur etiam in neutro genere, non pro homine mendace, sed pro re mentiente & fallente, quæ nihil verum dicere, hoc est, significare potest. Sensus ergo erit: Sicut à re immunda nihil mundari potest, sed potius conspurcari: ita à re falsa nihil veri significari potest, sed potius ab ea re non nisi deceptio expectanda est. Quod si nomine immundi & mendacis hic significetur persona immunda & mendax, accipienda est hæc sententia tanquam dicta contra eos qui dæmones, augures, somniorum coniectores, & quoscumque diuinatores consulunt, veritatem ab eis discere cupientes, cum ab eis qui professione sua sectantur vana, veritas non sit quærenda. Non quod diabolus mendax, & eius sequaces homines mendaces nunquam dicant quæ vera sunt, sed quod omnia eorū dicta suspecta esse debeant, dum secundum falsam eorum artem quid proferunt, quia diabolus etiam dum vera dicit fallere studet. hoc enim agit vt mendacijs suis fidem faciat. Iam quod dicitur; Ab immundo quid mundabitur; non arguit ab immundis sacerdotibus per sacramenta munditiam animæ percipi non posse. Ea enim non percipitur ab illis tanquam eius authoribus, sed à Deo per illorum ministerium. Hic verò aliud non significatur, quàm quod ab immundo expectari non possit mundities, ita vt ab illo originem accipiat. At prior intelligentia vt est simplicior, ita etiam sequentibus magis conuenit.

5 Diuinitio erroris, & auguria mendacia & somnia malefacientium vanitas est: & sicut parturientis, cor tuum phantasias patitur.

TRia iam dicit æquè vana esse, in quibus stultè homines confidere solent, scilicet diuinitio erroris, hoc est, erronea, quando scilicet petuntur à dæmonibus oracula & responsa de absconditis & futuris rebus: Auguria mendacia, hoc est, fallacia & deceptoria, cum ex auium garritu & volatu futurorū euentuum queritur cognitio: Et somnia malefacientium, hoc est, hominum peccatorum & impiorum, qui Deum deserentes vanis somnijs addicti sunt. Quod sequitur; Et sicut parturientis, &c. quod præcedentibus iungendū esse Græca docent, significat per illam iam dicta fieri vt quisquis illis attendit, graues, molestas & stultas patiatur in animo suo phantasias, sicut cor parturientis mulieris cū magno dolore patitur animi deliria, per quæ stulta multa loquitur, & extra se rapitur. Itaque hac parte valde exaggerat vanitatem attendentium illis vanis, vt qui ex vanis illis rebus & leuissimis tam graue sibi onus assumant, quod instar parturientis eos grauet, cruciet & alienet. Quod autem di-

citur in secunda persona; cor tuum; sub secunda persona alloquitur vnumquemque illis attendentem. Quod hic dicitur de his qui intendunt illis tribus vanis rebus, locum etiam habet in omnibus qui errores sectantur, hæreticis maxime: qui dum erroribus intendunt, per illos in magnam capitis inducuntur vertiginem, animique graves patiuntur cruciatus & conscientiae tormina, ita ut tristes & cogitabundi incedant, quemadmodum experientia docet: Dominus enim miscuit in medio eorum spiritum vertiginis; ut dicit propheta. Cæterum similitudo quæ de parturiente hic adhibetur, potest accipi ut tantum ad insomnia pertineat, de quibus solis etiam mox subiungitur. Itaque similitudo in eo sita erit, quod quemadmodum parturiens onere grauat & fructus & phantasmatum: ita qui insomnijs occupatur, concepto onere phantasmatum grauat & angitur intra se, atque instar parturientis rem conceptam velle videtur ædere & eniti, cum alioqui res qua grauatur sit leuissima & vanissima. Propter insomnia enim istud de parturiente hic adductum esse videtur ex sequenti sententia.

Isaie 19.

- 6 Nisi ab altissimo fuerit emissa visitatio, ne dederis in illis cor tuum.
- 7 Multos enim errare fecerunt somnia, & exciderunt sperantes in illis.

Monet ut, quandoquidem vana ut in plurimum sunt insomnia, eis cor non accommodetur, ita scilicet ut ea magnificamus, & de eorum significatione solliciti simus, & ob ea vel tristes simus metu malorum, vel læti simus spe felicitatis. Excipit autem ea insomnia, quæ Deo visitante hominem, immissa fuerint, & per quæ Deus singularem emittit homini visitationem, in quibus semper apparent peculiare quædam notæ veritatis authoritatisque diuinæ, ut dubitare vix liceat quin à Deo profecta fuerint. Quo ex genere sunt somnia quædam sanctorum hominum, aut etiam principum quorundam, in sacris literis commemorata, euentuque rerum maximarum comprobata. De varietate somniorum & quomodo dignoscantur quæ Deo immittente fiunt, prolixius tractat D. Gregorius lib. 4. dialogorum cap. 48. & 49. ubi & citat hunc locum: Multos errare fecerunt somnia; & per exemplum declarat de quodam sibi noto, qui cum somnia vehementer attenderet, ei per somnium longa vitæ huius spatia promissa sunt: cumque ob id multas pecunias collegisset, repente defunctus est omnibus hæc bonis relictis.

Leuit. 17.

Hinc & Dominus vetat apud Moysen: Non augurabimini, nec obseruabitis somnia, coniungens ibi duo illa quæ & hic coniunguntur, eaque coniunctione insinuans, ut annotauit D. Gregorius, quàm detestanda sit somniorum obseruatio, quæ augurijs coniungitur. In somnijs enim & est naturalis vanitas, & accedit diabolica sæpe illusio, maxime in eis qui obseruationi somniorum sunt addicti.

Sine

- 8 Sine mendacio consummabitur verbum legis, & sapientia in ore fidelis complanabitur.

Dixit quibus non sit attendendum pro veritate cognoscenda, nunc contra docet quibus sit attendendum, nempe legi diuinæ, & sapientum doctrinæ, quemadmodum & Isaias propheta Iudæos à diuinationibus reuocat ad testimonium legis: Cùm, inquit, dixerint ad vos: Quærite à Pythonibus & à diuinis qui strident in incantationibus suis: *Isaie 8.* Nunquid non populus à Deo suo requiret? Pro viuis ad mortuos? Ad legem magis & ad testimonium? Habent autè Græca hanc sententiam ad verbum sic; Sine mendacio perficietur lex, & sapientia ori fideli consummatio vel perfectio, scilicet est. Pro, lex, nos legimus, verbum legis. Et sunt scripta quæ tantum habent, verbum, vt pro *vóμ*, interpretes videatur legisse *λόγ*, non satis constare videtur num legendum sit in secunda parte, complanabitur, quomodo Rabanus legit, & duo scripta habebant: an complanabitur, quomodo plures libri habent, cùm vtrumque commodum sensum habere possit, quanquam posterior lectio vt est receptior, ita & conuenientior videatur. Porro quod dicitur verbum legis vel legem consummari & perfici sine mendacio, primum sic intelligi potest, vt significetur legem non requirere ad sui perfectionem mendacia diuinationum, & obseruationem somniorum: sed ipsam per se sufficere vt de agendis hominem instruat, ita vt præter eam non sit necesse obseruare auguria, insomnia, & id genus alia. Cui consonat quod sequitur; & sapientia ori fideli perfectio est; hoc est, sapientia quæ ore veraci profertur, ipsa est quæ perfectè hominè instruere potest de cunctis. Sic & quod nos legimus; sapientia in ore fidelis complanabitur; significat quòd ea in ore fidelis, hoc est, veracis hominis (fidele enim hic mendacio opponitur) erit plana, expedita, & sine difficultate percipietur, quomodo 2. Reg. 22. dicitur: Cõplanauit perfectam viam meam; 2. Reg. 22. pro expeditam fecit. Potest & aliter intelligi hæc sententia, vt sit sensus: Lex vel verbum legis præstabitur sine mendacio, & sine aliqua fallacia vel deceptione, hoc est, si quis legem studeat perficere & exequi, is sentiet se id facere sine aliqua deceptione, eaque ratione liber erit ab omni errore & mendacio. Et sapientia quæ ore veraci profertur, ipsa est hominis perfectio, ipsa deprehendetur esse plana & expedita, nec aliquos erroris anfractus, aut conscientia molestias in se continens. Monet ergo sententia, relictis vanis consilijs agendorum, legem in omnibus consulendam, & veracium doctorum instructionem: vnde in sequentibus profequitur qui sint doctores audiendi.

- 9 Qui non est tentatus, quid scit? Vir in multis expertus cogitabit multa, & qui multa didicit, enarrabit intellectum.
- 10 Qui non est expertus, pauca recognoscit: qui autem in multis factus est, multiplicat malitiam.

11 Qui tentatus non est, qualia scit? qui implanatus est, abundabit nequitia.

Græca sunt breuiora. Primum enim non est illis illa interrogatio; Qui non est tentatus, quid scit? Et sunt ibi pro his tribus sententijs tantum duæ, ita ut ex collatione cum Græcis satis constet tertiam apud nos sententiam eandem esse cum secunda, & ex altera versione margini fortè prius ascriptam irreplisse in contextum, ut & aliàs in hoc libro factum est: unde nec Rabanus tertiam illam sententiam legit, & in vno scripto expuncta erat. Notandum & illud, pro eo quod nos legimus in secunda sententia; Qui autem in multis factus (vel fatuus) est, multiplicat malitiam; & in tertia; Qui implanatus est, abundavit nequitia; Græca sic habere, ὁ ἀπειπλανημένος πληθύνει τὸν ἀσεβισμόν. Participium autem ἀπειπλανημένος, ambiguum est, & potest significare eum qui errore deceptus est, & eum qui per varia loca errauit & diuersatus est. Sic & accusatiuus, πανουργία, & in malam partem accipi potest pro versutia & nequitia: aut in bonam partem pro calliditate & bona astutia, qua quis per experientiam rerum in quavis re recta consilia suggerere potest. Itaque & verti potest in malam partem: Qui errore deceptus est, multiplicat nequitiam. Qui sensus exprimitur in nostra lectione. Unde etiam ex collatione cum Græcis constat in secunda sententia potius legendum esse; Qui autem in multis fatuus est; quomodo multa scripta habent, quàm, Qui in multis factus est; quanquam sic legat etiam Rabanus. Sic & in tertia sententia constat legendum, non, Qui implanatus est; sed, Qui implanatus est. Et verti rursus eadè pars potest in bonam partem; Qui autem vagatus est, multiplicat astutiam: ut significetur eum qui discendi studio varia loca peragravit, multam sibi astutiam collegisse. Solent enim sapientiæ amatores exterarum adire regiones comparandæ sapientiæ & experientiæ gratia, quemadmodum legimus de Pythagora, Solone, Platone, & nostro itè Hieronymo. Idem fecisse & nostrum authorem ex sequentibus intelligere licet, quibus magis congruit secundariam dicta intelligentia, sicut & precedentibus magis conuenit. Opponit enim Sapiens ei qui non est expertus, illum qui errauit. At non experto magis opponitur qui varia loca peruagatus est, quàm qui errore deceptus est. Ex his iam præter lectionis restitutionem licebit etiam melius intelligere verum nostræ lectionis sensum. Tentatus enim hic dicitur, qui multis studiorum laboribus, magistrorum examinationibus, ac periculorum varietate probatus est, idemque est interpreti, esse tentatum, & esse expertum: quia utrumque significatur verbo Græco πειράω, quod hic ponitur. Itaque semel vertitur, qui non est expertus; & rursus, qui non est tentatus. Sensus ergo est: Qui non sapientiæ amore varijs laboribus & periculis est probatus, is aut nihil aut parum scire potest. Qui multo studio, peruagatione regionum, & audiendo doctos, multam sibi collegit experientiam, is multa apud se cogita-

cogitabit, occasionem magnā habet multa & varia cogitandi: & qui sic multa ab alijs didicit, is enarrare poterit alijs intelligētiam. Contrā qui nō est expertus varia, is pauca cognoscit: Qui verò in multis rebus etiā errore deceptus est, & desipit, hūc necesse est per errores suos multā cōmittere malitiā, & sēpius peccare. Insinuatur ergo, omni studio & labore comparandam sapientiam, quo & ab inscitia & à malitia liberi simus.

- 12 Multa vidi errando, & plurimas verborum consuetudines.
 13 Aliquoties vsque ad mortem periclitatus sum horum causa, & liberatus sum gratia Dei.

Q Vanquam omnes penē libri habeant, enarrando, certum tamen est legendū esse, errando, quomodo etiam vnum exemplar monasterij Tongerlensis antiquissimum habet, quoniā Græcis est *ἐν τῇ ἀποπλανήσει μου*, hoc est, in errore meo. Sicut autem quod superius dicitur de errore, noster interpretes intellexit dictum de errore mentis: ita & hic quidam intelligunt authorem loqui de errore mentis quo aliquando fuerit de-
 rentus, vt significet se multa didicisse interim dum aliquādiu deceptus fuit, & per errorem temporarium se factum cautiorem. At vt prius ita & nunc magis conuenit intelligere ipsum loqui de diuersatione per multa loca, vt significet, se dū varia loca pererrauit, multa & oculis corporalibus & oculis mentis vidisse atque didicisse, vt suo exemplo com-
 monstraret quod dixit: Virum in multis expertum multa cognoscere. Non enim eū commendare prudentiā suam errore & deceptione comparatam, sed potius eam quæ multarum rerum vsu acquisita erat. Quod sequitur; Et plurimas verborū consuetudines; Græcè sic est, *καὶ πλείονα λόγων μου σύνεσις μου*, hoc est, & plura verborum meorū (vel verbis meis) intelligētia mea. Vbi cū *πλείονα* sit accusatiuus, non potest coherere cū *σύνεσις*, sed subaudiendū est aliquid, vt sit sensus: intelligentia mea plura continet quàm verbis meis exprimo. Complutensis æditio pro *πλείονα*, habet *τὰ πλάσματα*, hoc est, fictions, sed noster interpretes alterā lectionem, quæ verior videtur, secutus est, qui & videtur pro *σύνεσις*, legisse *συνήθειας*, hoc est, consuetudines. Et significat Sapiens in nostra lectione se regiones peruagando vidisse etiā & didicisse varias consuetudines verborum, hoc est, diuersos loquendi modos, & sermonū diuersa idiomata. Aut diuersos rerū mores, vt dictio; verborū; accipiatur, quemadmodum aliquoties in scripturis, pro rebus gestis quæ verbis exprimuntur, vt ibi: Videamus hoc verbū quod factum est, quod fecit Dominus, & ostendit nobis. In sequenti versū illud, horum causa, pro quo Græcis est *τούτων χάριν*, additur in Græco non cum, periclitatus sum, sed cum, liberatus sum, vt significet author se aliquoties incidisse mortis pericula, sed ab eis se liberatum per prudentiam & experientiam, quam ex his quæ vidit & didicit in peruagatione sua collegit. Noster illam partem coniunxit cum, periclitatus sum, & ad, liberatus sum, adiecit, gratia Dei, vt significetur authorem propter ea quæ discere cupiuit, aliquoties incidisse

diffe in pericula, vt contingere solet itinerantibus, & in exteris regiones proficiscentibus: Dei tamen gratia illum à periculis illis liberatum, vt qui sapientiæ studiosos sectatores soleat protegere & liberare. Inde & in sequentibus prosequitur quomodo Deus defendat & protegat sui studiosos.

- 14 Spiritus timentium Deum quæretur, & in respectu illius benedicentur.
 15 Spes enim illorum in saluantem illos, & oculi Dei in diligentes se.

GRæca pro his duabus sententijs vnã tantum habent, quia in illis non sunt vtriusque huius sententiæ posteriores partes. Et pro, quæritur, illis est verbum *ζητοειν*, hoc est, viuet. Itaque sic illis est; Spiritus timentium Dominum viuet, spes enim illorum in saluantem illos. Quoniam enim dixit se Dei gratia liberatum, iam in genere idem omnibus pijs euenturum ostendit, vt quia in eum sperant qui potens est & paratus saluare eos, à morte eripiantur, & saltem spiritus eorum perpetuo viuat. Noster, vt apparet, legit *ζητοειν*, hoc est, quæretur. Et per futurum, quæretur, habent aliquot antiqua scripta. vnde constat hanc esse veram lectionem. Intelligunt nostri significari Deum maximè requirere spiritum, voluntatem, & mentem hominis, & ad eum maximè respicere. At originalibus & tempori futuro, quæretur, magis conuenit, vt intelligatur, Deum non neglecturum spiritum timentium se, vt pereat cum est in periculis, sed ipsum requisiturum illorum spiritum, vt illum scilicet saluet, custodiat, & liberet. Itaque sic hic dicitur spiritus requirendus à Deo, quomodo in Psalmis dicitur: Non est qui requirat animam meam, ad saluandum scilicet & liberandum. In sequenti parte magis legendum est; & in respectu illius; vt habent multa scripta & Dionysius, quàm; & in conspectu illius; vt respondeat ei quod sequitur, & oculi Dei in diligentes se. Et magis conuenit verbum plurale, benedicentur, vt habet Rabanus & quædam scripta, vt referatur, ad timentes Deum, quàm verbum singulare, benedicetur, quod referatur ad nominatiuum, spiritus, quauis id ad rem parum faciat. Significatur ergo, quod quia Deus benigno suo aspectu eos respicit, consequentur ab eo benedictionem, hoc est, eius opem & beneficentiam. Idque ideo, quia illorum spes non est in vanitates & insanias falsas, de quibus supra dictum est, quæ non saluant, sed in eum qui solus verè & potest & paratus est saluare. In quem sicut ipsi semper intentè respiciunt, dicentes cum Propheta: Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse euellit de laqueo pedes meos; ita etiam vicissim oculi Dei semper sunt intenti in diligentes se, vt opportunè eos liberet, assiduam eorum curam gerens. Hæc autem sicut & sequentia dicuntur per oppositionem contra eos de quibus supra dictum est, qui diuinationibus, augurijs, & insomnijs, alijsque vanis rebus confidunt.

Psalm. 24.

Qui

16 Qui timet Dominum nihil trepidabit, & non pauebit, quoniam ipse est spes eius.

Simile est ei quod dicitur in Prouerbijs: Iustus quasi leo confidens Prou. 17. absque terrore erit. Et similia multa habent scripturæ, maximè in Psalms. Non quòd nullus vnquam timor inuadat pios, sed quòd eos timor non deiciat, nec diurnus sit in eis, vt qui spe auxiliij diuini superetur.

17 Timentis Dominum beata est anima eius: ad quem respicit? & quis est fortitudo eius?

Beatam dicit, hoc est, foelicem animam timentis Dominum, sicut & suprà dixit: Beatus est cui datum est habere timorem Domini; tum quia singulare à Deo donū cōsecuta est, tum quia talis & ab omni malo libera erit, & omne bonum consequetur, ita vt re ipsa sit beata, & multò magis spe futurorū. Quæ sequuntur interrogationes, accipi possunt per admirationem & exaggerationem dictæ, vt sit sensus: O qualis est & quantus ille, in quem timens Deum suam collocat fiduciam, semper ad illum respiciens? quantus est ille cui ipse innititur, & quem pro sua fortitudine habet, dicens: Diligam te Domine fortitudo mea? Possunt etiam simpliciter accipi hæc interrogationes, vt ad eas respondeatur per sequentes sententias, quibus ostenditur, Dominum esse ad quem respiciunt timentes, illumque potentissimum esse, omniaque & mala depellere, & bona suis conferre.

18 Oculi Domini super timentes eum: protector potentia, firmamentum virtutis.

19 Tegimen ardoris, & umbraculum meridiani: deprecatio offensionis, & adiutorium casus.

20 Exaltans animam, & illuminans oculos: dans sanitatem, vitam & benedictionem.

Vis, inquit, scire ad quem respiciat timens Dominum, & quis sit eius fortitudo? Oculi Domini sunt semper intenti in metuentes eum, nimirum quia illi semper respiciunt ad ipsum. Ipse est protector potentia, & firmamentum virtutis, &c. Notandum hic pulchrè coniungi quinque paria ad idem pertinentia, quæ Deo tribuuntur, ad ostendendum illum & à suis depellere mala, & eisdem conferre bona. Sunt autem hæc paria apud Græcos significantiora, & plus continent elegantia. Primum ergo par Græcis sic habet; ἡ προστασία τοῦ δυνατοῦ καὶ τὸ στήριγμα τοῦ ἰσχυροῦ; hoc est, protectio potentia & firmamentum fortitudinis. In quibus locutionibus phrasis est Hebraica, & est sensus: protectio potens, & firmamentum robustum & forte. Sic ergo & apud nos protector potentia accipi debet pro eo quod est protector potens: & firmamentum virtutis, pro eo
 < quod

eo quod est firmamentum forte. Protector est, quia instar clypei defendit à malo. Firmamentum est, quia ei tutò inniti licet, per què & ad fortia designàda homo firmatur & roboratur. His duobus generalibus præmissis, sequès versùs duo còtinet paria, quibus pulchrè significatur Deù esse protectorem, & ab omni malo suos defendere. Secundum ergo par sic est Græcis; σκίπη ἀπὸ καύσων, καὶ σκίνη ἀπὸ μισσηρίας, tegmen ab æstu, & vmbra vel tentorium à meridie. Quo significatur Deum suos instar tegmenti & vmbra protegere à malis huius vitæ, vrentibus & affligētibus instar æstus meridiani. Et videtur esse allusio ad illud Isaïæ: Et tabernaculū erit in vmbraclū diei ab æstu, & in securitatem & absconsonē à turbine & pluuia. Nostra ergo lectio sic debet accipi: tegmen ardoris, hoc est, tegmentū cōtra ardorē, & vmbraclum meridiani scilicet caloris vel tēporis, hoc est, vmbraclū cōtra meridianū calorē vel tēpus. Tertiū par sic est Græcis; φυλακὴ ἀπὸ προσκόματ, καὶ βοήθεια ἐπὶ πώσει, vel, vt alij legūt, πώματ, hoc est, custodia ab offensione, & auxiliū à casu. Quo significatur, Deū suos custodire & adiuuare ne impingant & cadāt siue in malū aliquod corporale, siue in spirituale. Itaq; nomen offensionis hic non accipitur, quomodo dicimur offendere Deum, cū illum peccando ad iram prouocamus: sed pro impactione, quomodo dicitur, lapis offensionis in quem impingitur. quare & in nostra lectione deprecatio offensionis accipi debet, vt significet Deū esse à quo precādo assequimur ne offendamus & impingamus, vt significatio nominis, deprecatio, hic respōdeat illi significationi verbi, deprecor, qua significat precari ne aliquid fiat, quemadmodū cū dicit Ouidius: Sæpe precor mortem, mortem quoque deprecor idem. Aut simpliciter deprecatio accipitur pro depulsione, sicut verbum, deprecari, accipitur nonnunquam pro depellere: & deprecator, pro depulsore, iuxta doctiorum quorundam annotationes. Adiutorium casus, positum est pro, adiutorium contra casum. Sequens versus iam continet alia duo paria, quibus significatur Deum suis bona conferre. Quartū ergo par sic habet etiā Græcis; Exaltans animā, & illuminans oculos; hoc est, quantum sinat Deus hominē aliquando malis impeti, & cadere siue in malis corporis, siue in malis animæ: rursus tamē ab eis malis ipsum erigit & exaltat, & oculos siue errore aliquo, siue mærore atq; tristitia obnubilatos illuminat, lumen veræ cognitionis infundēs, ac tristibus læta subinferēs. Est enim scripturis sacris familiare per illuminationē oculorum significare recreationē, qua depulsis tristibus velut tenebris, lætitia velut lux quædam suggeritur. Pro quinto & vltimo pari recto ordine subiicitur; dans sanitatem, vitam & benedictionem. In quibus omnia hominis bona siue corporalia siue spiritualia cōprehenduntur. Videre hic licet & ordinē & efficaciam verborū, dū ritè attendūtur & expenduntur.

21 Immolantis ex iniquo oblatio est maculata, & non sunt benedictionis subsannationes iustorum.

Videtur

Videtur hic exordiri Sapiens nouum doctrinæ argumētum, sed quod cum præcedentibus bene cohæret. Docet enim in sequentibus de cultu Dei, ostendens quis cultus Dei non sit illi gratus, & in quibus rebus verus Dei cultus consistat. Quod superioribus rectè subijcitur, vbi actum est de fœlicitate eorum qui Deum reuerētur & timent. Post eam enim doctrinam ostendendum erat, quomodo Deus aut non rectè colatur aut rectè, vt intelligeretur ad quos ea pertinerēt quæ dicta sunt. Primum ergo vsque ad finem huius capituli ostēdit illum Dei cultum non placere ei, qui ab impijs fit siue per sacrificia, siue per orationes, cum hæc fiunt ab eis in impietate sua vel iniustitia perseuerātibus, nec ex animo respicientibus. In hac autem sententia pro, maculata, Græcis est *μεμωκκημίνη*, hoc est, subsannata vel ridicula apud Deū, sed interpret videtur legisse *μεμωκκημίνη, ἀμόμω*, vt sit maculata, hoc est, reprehensibilis. Pro, subsannationes, est ab hoc posteriori verbo, *μωμύματα*, hoc est, vituperia & maculæ: pro quo tamen Complutensis æditio habet, *δωρίματα*, hoc est, dona. Interpret videtur legisse *μωμύματα*. Itaque subsannationes iniustorum, vocat dona quæ iniusti Deo offerunt, siue quòd per ea videantur ridere potius Deum quàm illum honorare, cum illum placare volunt aliorum bonis, aut declarare se illum magnificere, quem sua vita declarant se contemnere, siue potius quòd Deus ipse eorum dona subsannet & rideat, nec ad ea attendere dignetur. Porro immolat ex iniquo, qui ex iniuste partis Deo offert sacrificiū. Tale sacrificium duplici nomine Deo displicet, videlicet & ratione offerentis, & ratione oblati. Et tamen sunt qui huiusmodi sacrificia non verentur Deo offerre, & insuper existimant per ea sibi Deum posse placari, quasi Deus sit instar iudicum quorundam iniquorum, qui ne iustam inferant vindictam, se sinunt etiam iniuste partis muneribus corrumpi. Horum stultam sententiam etiam Plato reprehendit, quòd ea Deo putent offerenda quæ ne bonus quidem vir velit accipere. Itaq; Socrates apud eundem, cum Athenienses ita loquerentur; Iniuste viuendum & sacrificandum; eorum corrigit orationem: Imò verò iuste viuendum, & sacrificandum.

22 Dominus solus sustententibus se in via veritatis & iustitiæ.

Hæc sententia vt per se absolutum non habet sensum, nec proposito multum conuenire videtur, ita non est Græcis. Est tamen in omnibus scriptis & apud Rabanū, ex quo facile est intelligere quomodo accipienda sit vt proposito cōueniat. in hoc scilicet sensu: Dominus solus est sustententibus se, hoc est, solum agnoscit se pro Domino, & solum adest his qui patienter illum expectant, viuentes in via veritatis & iustitiæ, ita vt nec verborum falsitate cuiquam imponant, nec iniustitia operum quenquam opprimant. Hos solos agnoscit suos cultores & genuinos seruos, & vicissim se illorum esse Dominum. Quod hi offerunt, id demum illi gratum est: imò ipsa veritas & iustitia quam seruant, illi est gratissimum sacrificium.

Dona

- 23 Dona iniquorum non probat altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum, nec in multitudine sacrificiorum eorum propiciabitur peccatis.

Priores duæ partes respondent vni membro apud Græcos, ita vt rursum videantur esse cõflatæ ex diuersis interpretationibus. Generalius iam loquitur quàm superius. Nam cum superius docuerit Deum reijcere sacrificia ex iniquè partis oblata, hic iam in genere omnia eorum dona reijcit, simulque docet nec per illorum multitudinem Deum placari posse. Quod intelligi debet de iniquis in sua impietate persistentibus, & tamen impunitatem sibi propter sua munera promittentibus, sicut & illud in Prouerb. Victimæ impiorum abominabiles Domino. Nam vt bene quidam cecinit: Non scelus emundant, non noxam munera tollunt. Quamque diu crimen, tam manet ira diu.

- 24 Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris sui.

Redit ad id quod dixit de immolante ex iniquo, & ostendit quàm sit grande scelus offerre ex iniquo, maximè cum sit ex pauperum bonis. Comparat enim eum qui hoc facit, cum eo qui occidit filium in conspectu patris sui, aut cum eo qui vt sacrificet dijs, immolat filium patre vidente. Quemadmodum enim id non potest non patri summè displicere, & eum ad grauem iram & dolorem commouere, cum alius putat se dijs gratum facere: ita significatur Deo valde displicere huiusmodi sacrificium, etsi putet impius se sibi Deum placare. Amplius tamen quippiam hac comparatione significatur, nempe quòd pauper sit veluti dilectus filius patris cœlestis, & quòd cum iniuria pauperi inferatur, filio vidente patre iniuria irrogatur. Imò si Græca inspiciamus, efficacior sensus deprehendetur: Græcis enim non est particula similitudinis, quasi, sed tantum sic est: Victimat filium coram patre suo, qui offert sacrificium ex pecunijs pauperum. Quo intelligi potest, eum qui offert sacrificium ex sublati bonis pauperum, in illo ipso actu victimare filium coram patre suo, quia offert Deo patri pauperum id vnde viuere debuit pauper, & vnde vita eius pendeat. Cui sensui congruit sequens sententia. Ex prædictis patet verbum, victimare, etsi aliqui exponant simpliciter pro occidere, posse tamen imò debere potius accipi propriè pro in sacrificium mactare, & occidere, quod & Græca dictio δύωϋ propriè significat.

- 25 Panis egentium, vita pauperum est: qui defraudat illum, homo sanguinis est.

Multi libri habent singulari numero, pauperis, quomodo & Rabanus legit. Iuxta quam lectionem relatiuum, illum, ad pauperem referri potest, vt sit sensus: Qui defraudat pauperem. At Græca habent constantex

stanter numerum pluralem, *πρωχῶν*, pauperum: proinde relatiuum, illum, referri debet ad panem, sicut si legatur *εὐτὴν*, illam, vt habent quædam Græca, referri debet ad *ζωή*, vita. Panis egentium est victus tenuis, quali egentes contenti esse solent. Hic dicitur vita pauperum, quia per hunc vita pauperum sustentatur. Itaque qui huiusmodi victum defraudat, fraude eum pauperi subtrahendo, etsi parum auferre videatur, tamen dicitur homo sanguinis, hoc est, homo sanguinarius & homicida, quia id tollit, quo subtracto aut mori cogitur pauper, aut miseram vitam ducere, & quantum in ipso est pauperem occidit. Hanc ergo sententiam subiungit, ad ostendendum quàm graue delictum sit ex substantia pauperum offerre sacrificium, aut potius quòd qui hoc facit, occidit & immolat filium Dei in conspectu patris sui. Digna certè sententia, quæ seriò notetur à diuitibus, pauperum oppressoribus, aut seuerè debita exigentibus, imò & ab his qui eleemosynas negant his qui panem & victum necessariū petunt pauperibus, iuxta illud Ambrosij: Pasce fame morientem, si non pauisti, occidisti. Eòdem pertinet quod sequitur:

26 Qui aufert in sudore panē, quasi qui occidit proximū suum: qui effundit sanguinē, & qui fraudē facit mercenario, fratres sunt.

GRæca breuius sic habent; Occidit proximum, qui aufert victum: & effundit sanguinem, qui priuat mercedem mercenarij. Duo ergo genera hominum cōparat homicidis, & similiter vt homicidas habendos indicat, & eos scilicet qui auferunt panem in sudoribus partum à pauperibus, & eos qui mercenarios priuant debita mercede. Et dicitur in nostra lectione, quòd fratres sint qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario: quia similes sunt in peccatis, & fraudator mercedis, quātum in ipso est, mercenarij occisor est, quia subtrahit vnde ei viuendum erat. Vnde etiam in scripturis sicut homicidium dicitur clamare in cœlum pro vindicta, vt patet Gene. 4. sic & defraudatio mercedis. Gene. 4. Sic enim Iacobus: Ecce, inquit, merces operariorum qui messuerunt Iacobi 5. regiones vestras, quæ fraudata est à vobis, clamat, & clamor eorum in aures Domini sabaoth introiuit. Ideoque monet Dominus per Moysen: Leuit. 19. Non morabitur opus mercenarij apud te vsq; in mane. Et Tobias eandem legē secutus: Quicumque, inquit, tibi aliquid operatus fuerit, statim Tobias 4. ei mercedē restitue, & merces mercenarij apud te omnino non maneat.

27 Vnus ædificans, & vnus destruens, quid prodest illi, nisi labor?

28 Vnus orans & vnus maledicens, cuius vocem audiet Dominus?

HÆc dicuntur speciatim contra eos de quibus dictum est, quòd ex alieno offerunt: & in genere contra omnes qui externo cultu per oblationem sacrificiorum Deo seruiunt, & interim perseverant in grauibus peccatis. Tales enim similes sunt duobus, quorum vnus ædificat, & alter quod ædificatum est destruit: aut duobus, quorum vnus bene precatur alicui, & alter malè precatur eidem. Nam tales partim ædifi-

cant & orant, dum scilicet externis cæremonijs Deum colunt, partim destruunt & maledicunt sibiipsis, quia per mala sua opera & perdunt suorum quæ videntur bonorum operum fructum, & Deum contra se ad iracundiam prouocant. Respondetur ergo per has sententias tacitæ quæstioni quæ proponi posset contra illud quod dictum est, Dominum non probare dona iniquorum. Quomodo enim non probat ea, cum per ea homo ædificet, hoc est, bona faciat, & alios suo exemplo instruat, itemque oret Deum pro gratia & fauore eius? At, inquit, sit vnus ædificans, & vnus destruens, quid prodest illis nisi labor? hoc est, quam utilitatem consequuntur præter laborem suum? hoc est, nullam ex labore suo utilitatem capiunt, sed tantum grauamen. Sic fit vnus orans pro aliquo, & vnus maledicens eidem, cuius vocem audiet Dominus? Vterque enim petit, sed contraria: sicut ibi vterque operatur, sed contraria. Ita qui in vno bene facit, & in altero malè, fructum laborum suorum bonum non percipiet, nec à Deo quicquam impetrabit. Locus hic diligenter notandus est contra eos, qui cum largas faciunt eleemosynas, non cessant tamen perseuerare in grauibus peccatis: & contra sacerdotes, qui cum sacrificando & prædicando ædificent, mala sua vita quod ædificauerunt rursus destruunt. Item contra eos præcipuè, qui ædificant ecclesias, & magnas faciunt impensas, sed iniuste ablata non restituunt, quibus debebant, qui que, vt habet Gregorius, quanta tribuunt pensant, sed quanta rapiunt considerare dissimulant. Possunt prædictæ sententiæ etiam accipi quasi dictæ contra eos qui cum peccare persistant, ambiunt sacerdotum preces & oblationes, quia tales sua vita sibi malè precantur, & destruunt quod alter ædificare orando pro ipsis conatur, vt sicut in exemplo duo sunt, quorum vnus ædificet vel oret, alter destruat vel maledicit: ita & in applicatione alius sit qui ædificet & oret, alius qui destruit & maledicit: Sunt & qui has sententias dictas putant, ad commendandum concordiam & consensionem in religione, vt significetur quòd cum mentes hominum discrepant & repugnant in religione, fieri non possit vt Deus huiusmodi societati intersit, eorumque preces audiat. Vnde Dominus consensum requirit in suis, dicens: Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Sed prima explicatio proposito magis congruit, atque ad idem valet quod sequitur.

Greg. ter-
tia parte
curæ pa-
stor. ad-
mo. 22.

Math. 18.

29 Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit eum, quid proficit lauatio illius?

30 Sic homo qui ieiunat in peccatis suis, & iterum eadem faciens, quid proficit humiliando se? orationem illius quis exaudiet?

Diuus August. varijs locis, & potissimum lib. 1. contra lite. Petil. ca. 11. & lib. 2. contra Cresconium cap. 24. 25. & 27. ostendit Donatistas priori sententia abufos, ad ostendendum baptismum ab hæreticis aut

malis

malis susceptum, esse inefficacem: sicut & prius in concilio Carthaginiensi sub Cypriano, episcopi hanc sententiam assumpserunt, ad confirmandum rebaptizandos esse ab hæreticis baptizatos, vt patet in sententijs episcoporum illius concilij. Itaque quò Donatistis satisfaceret D. Augustinus, docet qui ab impijs baptismum suscipiunt, non baptizari à mortuo, sed baptizari à Christo, qui nunquam moritur, qui solus est ille qui baptizat in spiritu sancto. Baptizari autem docet à mortuis qui baptizantur in idolorum templis per sacerdotes idololatrias. nam & hi sua habebant baptismata. Monet tamen idem Augustinus prædicto cap. 27. inspiciendos diligenter codices antiquos, & maximè Græcos, ne fortè ipsa verba aliter conscripta, ex præcedenti & consequenti contextione sermonis alium sensum intiment. Id certè cùm fit, deprehenditur mox non esse hic illum sensum quem voluerunt Donatistæ, imò nec illum, quem, vt satisfaceret eis, reddit D. Augustinus. Non enim vt Donatistæ semper citant, sic habet hic locus; Qui baptizatur à mortuo, quid proficit lautio illius; sed additur in medio; & iterum tangit mortuum; (vel tangit eum, vtrumque enim legitur) quæ pars addita manifestè satis ostendit, impertinenter hanc sententiam citari de baptismo Christiano, ideoque illam partem studiosè videntur Donatistæ omisisse. D. Gregorius aliquoties hanc sententiam tractans intelligit eum baptizari à mortuo, & iterum tangere mortuum, qui abluitur à peccato; & iterum illud repetit, vt licet videre libro 9. epistolarum, epistola 39. & super illud Psalmi pœnitentialis: Sacrificium Deo spiritus, &c. quem & sequitur hoc loco Rabanus. At hic sensus mysticus est, nec subiectæ comparationi congruens. Sciendum ergo authorem hic agere de baptismo legali, qui ex legis præcepto adhibendus erat, cùm quis mortuum aliquem hominem aut quoduis cadauer contigerat, vt scribitur prolixè Nume. 19. Sensus ergo est: Sicut si quis iuxta legem lauetur à mortuo homine vel cadauere quod contigit (potest enim ablatius, mortuo, vel esse masculinum vel neutrum) & mox iterum tangit mortuum, nihil lotio eius ei prodest: sic homo qui in peccatis suis, hoc est, propter peccata sua, se affligit ieiunio, & tamen mox eadem repetit, nihil proficit sic se humiliando, hoc est, affligendo per ieiunium, nec eius orationem Deus exaudiet. Est ergo aptissima hæc comparatio, eoque magis, quòd illa legalis lotio & baptismus, figura fuerit Christianæ lotionis, quæ fit per pœnitentiam & lachrymas compunctionis, vt mirum non sit quòd sancti patres prædicti, sententiam illam de baptismo, explicauerint de actione pœnitentiæ. Salomon in Prouerbij alio simili pulchrè etiam expressit fœditatem eorum qui in peccatis suis relabuntur: Sicut, inquit, canis qui reuertitur ad vomitum suum, sic imprudens qui iterat stultitiam suam. Quod & Petrus vsurpans addidit aliud simile de sue lota, quæ reuertitur ad volutabrum luti.

Prou. 26.

1. Pet. 2.